

Гольонко Руслан Анатолійович,
старший викладач кафедри екології і права
Чернівецького факультету НТУ «ХПІ»,
здобувач кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: ruslangolyonko@gmail.com
ORCID 0000-0001-5950-9985

doi: 10.21564/2414–990x.134.76643
УДК 349.6:502.211(1–751.3)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО БІОСФЕРНІ ЗАПОВІДНИКИ

Проаналізовано історичні умови формування ідеї охорони природи й системи законодавства про заповідну справу. Виокремлено історичні етапи становлення та розвитку законодавства про біосферні заповідники як особливі природоохоронні науково-дослідні установи міжнародного значення. Охарактеризовано особливості правової регламентації статусу біосферних заповідників у різні історичні періоди та тенденції розвитку національного законодавства про біосферні заповідники в сучасних умовах.

Ключові слова: біосферний заповідник; заповідна справа; охорона природи; природно-заповідний фонд.

Гольонко Р. А., старший преподаватель кафедры экологии и права Черновецкого факультета НТУ «ХПИ», соискатель кафедры экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: ruslangolyonko@gmail.com ; ORCID 0000-0001-5950-9985

Особенности становления и развития законодательства о биосферных заповедниках

Проанализированы исторические условия формирования идеи охраны природы и системы законодательства о заповедном деле. Выделены исторические этапы становления и развития законодательства о биосферных заповедниках как особых природоохранных научно-исследовательских учреждений международного значения. Охарактеризованы особенности правовой регламентации статуса биосферных заповедников в разные исторические периоды и тенденции развития национального законодательства о биосферных заповедниках в современных условиях.

Ключевые слова: биосферный заповедник; заповедное дело; охрана природы; природно-заповедный фонд.

Постановка проблеми. Збереження багатства і різноманітності природної спадщини та невиснажливе використання природних ресурсів є для України одним із пріоритетів державної політики у сфері природокористування,

екологічної безпеки та охорони довкілля, невід'ємною умовою поліпшення його стану й екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку. Одним із напрямів вирішення проблем охорони природних багатств, невиснажливого їх використання є розбудова національної екологічної мережі, розширення системи територій з природним станом ландшафту та інших природних комплексів і унікальних територій, створення на їх основі природних об'єктів, що підлягають особливій охороні, а також удосконалення відповідного правового регулювання охорони природи та ін.

Актуальність теми. Важливе значення у збереженні природних багатств і дотримання принципу збалансованого використання природних ресурсів відіграють біосферні заповідники, що мають статус природоохоронних, науково-дослідних установ міжнародного значення і забезпечують виконання таких завдань, як збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічних моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів. Біосферний заповідник є порівняно новою категорією в системі територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, оскільки його закріплення в національному законодавстві є наслідком усвідомлення міжнародною спільнотою необхідності створення наукової основи для поліпшення взаємодії людини і навколишнього середовища. Оскільки біосферні заповідники є невід'ємною складовою природно-заповідного фонду України, вивчення передумов і закономірностей становлення та розвитку законодавства про охорону природи має важливе значення для з'ясування завдань, основ функціонування біосферних заповідників, а також шляхів удосконалення правової регламентації організації, використання та охорони вказаних об'єктів природно-заповідного фонду України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання та правової охорони природних ресурсів загалом вивчали такі учені-правознавці у галузі екологічного права, як: В. І. Андрейцев, В. В. Петров, А. П. Гетьман, В. М. Комарницький, В. Л. Мунтян та ін. Досліджували проблеми охорони природно-заповідного фонду Є. Г. Ємельянова [10], О. С. Колбасов, Н. Ф. Реймерс [19], Ф. Р. Штильмарк [19; 24], Д. К. Соловйов [20]. Серед сучасних українських правників, які аналізують розглядувані аспекти варто назвати: В. О. Герасименко, А. П. Гетьмана, О. О. Даниляка, В. І. Лозо, В. М. Бевзенко [11], О. М. Ковтун [13], М. О. Товкун [22] та ін. Функціонуванню біосферних заповідників України та збереженню біорізноманіття приділено значну увагу у працях учених-екологів О. О. Кагала, Ю. Р. Шеляг-Сосонка [16; 18] та ін.

Слід вказати, що питання правового режиму, охорони та правової регламентації розвитку і функціонування саме біосферних заповідників комплексного дослідження не отримали.

Мета статті. Метою цієї статті є вивчення становлення й розвитку правових засад охорони природи, зокрема особливостей формування

законодавства про біосферні заповідники та їх значення у сфері захисту й збереження біорізноманіття в Україні, починаючи від IX ст. і дотепер. Таке дослідження є важливим для поліпшення практичної значущості біосферних заповідників та вироблення шляхів забезпечення виконання останніми своїх функцій і завдань.

Виклад основного матеріалу. У становленні й розвитку законодавства про біосферні заповідники вважаємо доцільним виокремити два хронологічні періоди. Перший з них включає розвиток законодавства про охорону цінних природних об'єктів і територій та наукові роботи, виконані в період феодального, раннього капіталістичного розвитку й початку радянського періоду (від IX ст. до 50-х років XX ст.); другий період – завершення радянського періоду та сучасний етап становлення законодавства щодо біосферних заповідників (50-ті роки XX ст. – до нині). Учені-юристи та дослідники історії заповідної справи загалом пропонують іншу періодизацію розвитку заповідної справи, виокремлюють три чи більше періоди, проте ми вважаємо, що процес поступового становлення законодавства саме щодо біосферних заповідників якнайкраще відображають запропоновані нами етапи, що пояснюється появою ідеї біосферних резерватів як природоохоронних територій міжнародного значення лише в другій половині XX ст.

Слід погодитися з О. М. Ковтун, яка зазначає, що першими джерелами писаного права в Україні, що містили норми природоохоронного спрямування, можна вважати «Руську Правду» Ярослава Мудрого (XI ст.), хоча самі природоохоронні звичаї та традиції, які в подальшому стали правовими, виникли значно раніше. Так, вказаний нормативний акт Київської Русі передбачав відповідальність за незаконний відстріл бобрів, деяких рідкісних видів птахів [13, с. 21]. Ю. Р. Шеляг-Сосонко також вказує, що за часів Київської Русі вже існували заказники, проте здебільшого для полювання [18, с. 203].

Безумовно, що перші юридичні документи Київської Русі регламентували використання угідь чи окремих видів тварин не з природоохоронною метою, а з метою захисту власності. Статут Великого князя Ярослава Володимировича «Про суди» мав окремий розділ «Про бобрів» і встановлював покарання за самовільне добування цього звіра [11, с. 9].

У Статуті Великого Князівства Литовського 1529 р., зокрема, у IX розділі «Про лови, про пущі, про бортне дерево» також регламентувалися полювання, рибальство, використання вод, плата за користування об'єктами природи (1-12 артикули розділу IX). У Статуті Великого Князівства Литовського 1566 р. передбачено природоохоронні норми, зокрема, артикул 40 «Про виловлювання риби» (X розділ). Статут Великого Князівства Литовського 1588 р. містить норми про охорону природи, викладені в розділі X (1–18 артикули) [21]. Положення про охорону лісів також передбачено у Лісовому Статуті 1567 р. Великого Князівства Литовського [14, с. 134].

Досить поширена у ті часи була ідея про взяття під особливу охорону унікальних ландшафтів та природних комплексів як національних реліквій,

встановлення на таких територіях абсолютно заповідного режиму із заборону будь-якої діяльності. У разі порушення існуючих заборон винні жорстоко каралися.

Реймерс М. Ф, Штильмарк Ф. Р. відзначають, що «активний рух за створення заповідників розгорнувся на початку ХХ ст. у зв'язку з діяльністю ряду наукових товариств, які ставили собі за мету не тільки вивчення, але й охорону природи. У 1908 р. голова Товариства акліматизації тварин і рослин проф. Г. А. Кожевников виступив на ювілейному акліматизаційному з'їзді з доповіддю «Про необхідність облаштування заповідних ділянок для охорони російської природи». Поряд з виступами академіка І. П. Бородіна вона стала свого роду програмою створення заповідників» [19, с. 15].

За ініціативою багатьох учених почалося створення цілої мережі заповідників, які утримувалися громадським коштом. Першу в центральній Україні громадську природоохоронну організацію «Хортицьке товариство охоронців природи» було засновано у 1910 р. вчителем природознавства П. Ц. Бузуком у с. Верхня Хортиця Катеринославської губернії (нині Запорізька область).

На початок ХХ ст. на території України склалась досить різноманітна сукупність заповідних територій, що відрізнялися за формами власності та режимом охорони природи. При цьому, в кінці ХІХ на початку ХХ ст. велику роль у збереженні природи відігравали вчені та наукові товариства, які активно відстоювали ідею створення заповідних територій не лише для вивчення, а й охорони природи, та утримували деякі заповідні території громадським коштом.

Одним із перших нормативних актів початку ХХ ст., спрямованих на закріплення порядку створення і функціонування заповідних територій, був спеціальний закон «Про встановлення правил про мисливські заповідники», прийнятий Урядом за поданням Департаменту землеробства і опублікований 30 жовтня 1916 р. Так, згідно з цим Законом «... міністру землеробства надається право утворювати на землях єдиного володіння скарбниці заповідники для заощадження і розмноження мисливських і промислових звірів і птахів ... в межах виділених заповідників забороняється полювання всякими способами на всякого роду звірів і птахів... винні в порушенні цієї заборони піддаються: арешту від п'ятнадцяти днів до трьох місяців або грошовому стягненню від двадцяти до трьохсот рублів... виявлена у правопорушників зброя або знаряддя лову відбирається... нагляд за виконанням правил про мисливські заповідники покладається на чинів корпусу лісничих і казенної лісової варти... » [20, с. 45].

Слід зазначити, що перші згадки про необхідність організації заповідників, охорони рідкісних пам'яток природи, садів, парків, що мають наукове і культурне значення, розвиток ідеї раціонального природокористування з'являються в декретах про ліси, землі, охорони окремих видів тварин, курортних місцевостей, якими закладені основи для подальших заходів у сфері охорони природи.

Перший радянський проект Декрету Ради Народних Комісарів «Про державне заповідання з науковою чи художньою метою ділянок суші, вод і надр

землі», розроблений в січні 1919 р., визначав науковий заповідник, як «огорожу ділянок незайманої природи від будь-якого втручання з боку людини». Цей проект, хоча і не був офіційно оприлюднений, проте по суті заклав юридичні основи створення заповідників. Так, п. 3 закріплював: «Створення кожного заповідника проводиться владою Ради Народних Комісарів в кожному окремому випадку». Це положення знайшло своє відображення в ряді законодавчих положень, і у подальшому постанову про організацію заповідників приймають вищі органи влади союзних республік [17, с. 36-37].

У листопаді 1919 р. був виданий циркуляр Центрального лісового відділу Народного комісаріату землеробства СРСР (Наркомзему), в якому наголошувалося на неприпустимості рубки лісових масивів, що становлять особливу цінність, у тому числі вказані були «площі майбутніх національних парків і пам'ятників природи». Губернські органи лісового господарства повинні були надати пропозиції «про виділення та створення національних парків і державних заповідників» [23, с. 95].

Радянський декрет «Про охорону пам'яток природи, садів і парків» від 16.09.1921 р. також трактує заповідники як недоторканні території. Згідно з постановою Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) і Ради Народних Комісарів (РНК) РРФСР «Про охорону ділянок природи і її окремих витворів...» (1925 р.), особливо цінні природні ділянки могли бути взяті під охорону «або з обмеженням їх використання, або з залишенням у недоторканому вигляді. З цією метою їм може бути присвоєний статус заповідних. При цьому вказаною постановою надається визначення категорії «повні заповідники», які становлять собою «ділянки природи, щодо яких забороняється господарське використання і порушення їх природного стану з метою збереження можливості вивчення в них законів розвитку природи» [24]. Також передбачалося, що «більш значні за площею ділянки природи, відзначені своїми пам'ятниками, оголошуються заповідниками та національними парками. Сади і парки історико-художнього значення, створені за завданням художньо-паркового мистецтва або пов'язані з архітектурними спорудами, що складають з ними одне художнє ціле, можуть бути оголошені Народним комісаріатом освіти за угодою з зацікавленими відомствами недоторканими пам'ятками садово-паркової культури музейно-академічного значення» [12].

Значення цього декрету полягає насамперед у тому, що він заклав підвалини класифікації охоронюваних природних національних парків, недоторканих пам'яток природи, садів і парків історико-художнього значення. На підставі цього декрету була розгорнута серйозна робота з виявлення особливо цінних об'єктів природи для подальшого їх збереження.

Уперше на теренах колишнього СРСР у 1929 р. приймається Типове положення про заповідники [5]. Як указує О. М. Товкун, «на їхній території заборонялася будь-яка господарська діяльність, а тому природний стан «повного заповідника» не міг зазнавати втручання людської діяльності в біологічні процеси. Дозволялася виключно наукова або природоохоронна діяльність,

яка не суперечила його цільовому призначенню. Разом із тим цей правовий документ передбачає можливість організації й проведення екскурсій по території заповідника, що суперечило науково-дослідницькій і природоохоронній діяльності, а також цілям створення заповідників» [22, с. 96].

Так, у затвердженому 22 лютого 1929 р. Народним комісаріатом просвіти РРФСР Типовому положенні про заповідники [5] говорилося, що «повним заповідником» визнається ділянка земельної або водної площі, який з усіма що знаходяться на ньому і в ньому витворами природи (рослинами, тваринами, ґрунтами, гірськими породами, мінералами т.д.) назавжди зберігається в недоторканому вигляді, внаслідок чого природний стан повного заповідника не може бути порушений впливом людини на природу, а також не допускається господарське використання заповідної території. Вплив людини на природу повного заповідника дозволяється лише в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення поставлених перед заповідником цілей наукового дослідження і охорони».

У прийнятій 20 червня 1930 р. Постанові ВЦК РНК РРФСР «Про охорону і розвиток природних багатств РРФСР» [5], яке вже поширювалося на всі без винятку російські заповідники, в п. 6 розділу II «Про заповідники» було сказано наступне: «Повними заповідниками оголошуються ділянки природи, в яких забороняється загалом їх господарське використання і будь-яке порушення їх природного стану. При повному заповіднику може бути утворено охоронну зону, завданням якої є створення природної огорожі для повного заповідника. Питання про охоронну зону дозволяється вирішувати в кожному випадку тим органом, який засновує заповідник (ст. 11). Згідно з п. 13 цієї Постанови щодо повних заповідників забороняється всяке їх використання і порушення їх природного стану. Винятки з цього правила допускаються з особливих розпоряджень органів, у віданні яких заповідники знаходяться, лише в тих випадках, коли стихійні лиха або інші обставини загрожують руйнуванням заповіднику або його охоронним районам, або коли цього вимагають інтереси охорони заповідників».

У 1934 р. було затверджено нове Типове положення про заповідники, відповідно до якого заповідні території повністю або частково вилучалися з господарського використання [9].

Після Другої світової війни в Україні починає активно проводитися природоохоронна діяльність. 24 травня 1944 р. в Україні відновлює свою діяльність Головне управління в справах заповідників, зоопарків та зоосадів. 26 липня 1946 р. Рада Міністрів УРСР затвердила Положення про державні заповідники та пам'ятки природи на території УРСР [8], яке чітко визначило, що всі нові заповідники затверджуються Радою Міністрів УРСР за пропозицією Головного управління в справах заповідників та перебувають у підпорядкуванні цього Управління. Заповідники місцевого значення затверджуються облвиконкомами і проходять реєстрацію в Управлінні. Як зауважують В. М. Бевзенко, М. О. Товкун, це Положення порівняно з попереднім помітно

змінює правовий статус заповідників, стало одним із перших вітчизняних нормативних актів щодо заповідних територій, відповідно до якого вперше було передбачено на законодавчому рівні, що заповідники – науково-дослідні установи, територія яких становить особливий державний заповідний фонд виключений із загальної господарської експлуатації [11, с. 13; 22, с. 97].

Таким чином, у періоді входження українських земель до складу Речі Посполитої, Російської й Австро-Угорської імперій і поширення на них дії польського, російського та австрійського права охорона природних ресурсів здійснювалася насамперед через захист прав власності, економічних, військових та інших інтересів держави.

Велику роль у збереженні природи відігравали громадські товариства, організації та науковці, які активно створювали природоохоронні об'єкти, утримували їх за рахунок громадських коштів та відстоювали і розвивали ідею охорони цінних природних ландшафтів, видів тварин і рослин.

З другої половини ХХ ст. розпочалося формування екологічної (біосферної) концепції охорони навколишнього середовища. Так, цей період характеризується орієнтацією суспільства на інтегральний підхід до розв'язання проблеми збереження біосфери, активним міжнародним співробітництвом у сфері забезпечення біорізноманіття та створення світової мережі біосферних заповідників.

Наступний етап розвитку законодавства про заповідники, пам'ятки природи, охоронювані ландшафти, що мають наукове, культурне, оздоровче значення, почався в кінці 50-х років у зв'язку з прийняттям в 1957–1963 рр. Верховними Радами союзних республік законів про охорону природи. Видання таких законів було викликано прагненням зберегти для майбутніх поколінь зразки незайманої природи і мальовничі місцевості, типові ландшафти, рідкісні пам'ятки природи.

Згідно зі ст. 8 Закону РРФСР «Про охорону природи» 1960 р., охоронялися типові ландшафти, рідкісні та визначні об'єкти живої і неживої природи, як характерні або як унікальні приклади природних руслових окремих зон і фізико-географічних областей, цінні в науковому, культурно-пізнавальному і оздоровчому відношенні.

Такі природні комплекси і об'єкти природи, з урахуванням їх значення охоронялися шляхом організації: «заповідників на території, де треба зберегти весь природний комплекс; заказників на території, де необхідно зберегти частину природного комплексу; природних національних парків на території, де слід зберегти і покращити весь природний комплекс для відпочинку трудящих; пам'ятників природи, які виділяються для збереження рідкісних, цінних у науковому, культурному відношенні об'єктів і територій, а також місць, пов'язаних з історичними подіями» [10, с. 6].

Відповідно до ст. 23 Закону «Про охорону природи Української РСР» 1960 р. [6] і Постанови Ради Міністрів «Про затвердження Положення про державні природні заповідники Української РСР» від 5 жовтня 1962 р. дер-

жавними заповідниками є «окремі лісові, земельні й водні простори, природні багатства яких мають особливу наукову, історичну або народногосподарську цінність з точки зору збереження на них первозданної фауни і флори або мають водоохоронне, протиерозійне, кліматичне, оздоровче, геологічне чи інше науково-дослідницьке й культурно-виховне значення» [4].

Після прийняття 30 червня 1960 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про охорону природи УРСР» [6] регулярно розширюється мережа заповідних територій. У 1968 р. організовано Карпатський, Поліський, Канівський та Луганський заповідники, у 1972 р. – Ялтинський та Мис Мартьян у Криму.

Про те, що необхідність охорони природних об'єктів знову привертала увагу держави та суспільства, в цілому свідчить також прийняття у 1958 р. спільної Постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про заходи з поліпшення охорони природи Української РСР». Як пише у своїх працях І. Г. Підоплічко, у постанові зазначалося: «Вважати, що охорона природи і відтворення природних багатств республіки, як важлива загальнодержавна справа, повинні стати предметом постійного піклування всіх партійних, радянських, профспілкових, комсомольських, господарських, наукових, громадських організацій і всього населення» [15].

Постановою Ради Міністрів УРСР № 43 від 1972 р. «Про заходи щодо розширення мережі державних заповідників і поліпшення заповідної справи» було затверджено «Класифікацію заповідних та інших територій УРСР, що охороняються державою», згідно із якою передбачалося п'ять категорій заповідних територій – заповідники, заказники, природні парки, пам'ятки природи, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва [2]. Однак класифікаційною системою не враховувалися ще багато не менш важливих категорій природоохоронних територій в Україні. Відповідно до постанови уряд мав право створювати заповідники, заказники, природні парки, пам'ятки природи республіканського значення. Облвиконкоми приймали рішення про створення пам'яток природи та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення. Держкомприроди УРСР відповідно – парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва республіканського значення.

21 квітня 1981 р. постановою №77/106 Держкомнауки СРСР і Держплану СРСР було затверджено Типове положення про державні заповідники [3]. Метою створення останніх було збереження в природному стані природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, які вилучаються з господарської експлуатації.

Головними завданнями заповідників визначалися: охорона території, проведення наукових досліджень, пропаганда основ заповідної справи, сприяння в підготовці наукових кадрів. На їхній території заборонялися всі форми відпочинку населення, інша діяльність, яка негативно впливає на природні комплекси; проїзд, прохід сторонніх осіб по землях заповідників, за винятком доріг загального користування. Таким чином, у зазначеному положенні були сформовані головні принципи заповідання [22, с. 97].

Поняття біосферного заповідника (резервата) було запроваджено в 1971 р. міжурядовою науковою програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ), завдання якої з самого початку її здійснення полягало в створенні наукової основи для поліпшення взаємодії людини і навколишнього середовища. Вказана програма була прийнята УРСР та в подальшому була розвинута у незалежній Україні.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 22.07.1983 р. № 311 «Про класифікацію і мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду Української РСР» було доповнено перелік охоронних об'єктів новими на той час категоріями – державний зоологічний парк, державний дендрологічний парк, державне заповідне урочище, державний ботанічний сад. Проте біосферні заповідники як особливі поліфункціональні форми охоронних територій закріплені на законодавчому рівні не були, незважаючи на прийняття СРСР концепції біосферних резерватів та активну наукову і громадську діяльність щодо принципів розташування біосферних заповідників і організації мережі створення біосферних заповідників. На той час функції біосферних заповідників виконували існуючі в державі заповідники, на території яких були організовані станції наукових спостережень за основними характеристиками навколишнього середовища.

Першими біосферними заповідниками на території сучасної України стали Чорноморський та «Асканія-Нова», створені у 1982 р. на базі відповідно Чорноморського державного природного заповідника та державного заповідника «Асканія-Нова». Так, у 1983 р. Президія Академії наук УРСР постановою № 538 надала Чорноморському державному заповіднику статус біосферного. У 1985 р. Чорноморський біосферний заповідник отримав сертифікат ЮНЕСКО, тобто був включений до світової мережі біосферних резерватів. 13 квітня 1983 р. постановою Президії Південного відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна статус державного заповідника «Асканія-Нова» змінено на біосферний. У грудні 1984 р. на VIII сесії Бюро Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» його включено до міжнародної мережі біосферних резерватів (Сертифікат ЮНЕСКО від 1985 р.).

Слід відзначити, що вказані біосферні заповідники отримали визнання на міжнародному рівні, проте в національному законодавстві не було закріплено такої форми заповідних територій, як «біосферні заповідники». Тому лише з прийняттям 16 червня 1992 р. Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [1], який визначив біосферний заповідник як природоохоронну науково-дослідну установу міжнародного значення із власними завданнями, на законодавчому рівні було закріплено біосферний статус уже функціонуючих в Україні біосферних заповідників. Цей нормативний акт заклав основи для розвитку мережі біосферних заповідників зокрема та заповідної справи загалом. Пізніше було розроблено та прийнято низку програмних документів розвитку заповідної справи, розбудови національної екологічної мережі, що визначали напрями державної політики у вказаній сфері.

Висновки. Тривалий історичний процес становлення та розвитку законодавства про біосферні заповідники має два хронологічні періоди. Перший з них – розвиток законодавства про охорону цінних природних об'єктів і територій та дослідження, виконані в період феодального, раннього капіталістичного розвитку й початку радянського періоду (від IX ст. до 50-х років XX ст.); другий період – завершення радянського періоду та сучасний етап становлення законодавства щодо біосферних заповідників (50-ті роки XX ст. – до наших днів). Така періодизація пояснюється тим, що біосферні заповідники як окремі особливі категорії заповідних територій з'являються лише в другій половині XX ст.

У часи входження українських земель до складу Речі Посполитої, Російської й Австро-Угорської імперій і поширення на них дії польського, російського та австрійського права охорона природних ресурсів здійснювалася насамперед шляхом захисту прав власності, економічних, військових та інших інтересів держави.

З другої половини XX ст. розпочалося формування екологічної (біосферної) концепції охорони навколишнього середовища. Цей період характеризується орієнтацією суспільства на інтегральний підхід до розв'язання проблеми збереження біосфери, активним міжнародним співробітництвом у сфері забезпечення біорізноманіття та створення світової мережі біосферних заповідників.

Лише з прийняттям 16 червня 1992 р. Закону України «Про природно-заповідний фонд України» на законодавчому рівні було закріплено біосферний статус вже функціонуючих в Україні біосферних заповідників. Тож біосферні заповідники порівняно з іншими категоріями природно-заповідного фонду є новою окремою формою охорони унікальних ландшафтів, відтак актуалізується системне дослідження особливостей їх функціонування, вивчення іноземного досвіду правової регламентації та розроблення шляхів розвитку національного законодавства щодо вказаних об'єктів природно-заповідного фонду.

Список літератури:

1. Про природно-заповідний фонд України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
2. О мерах по расширению сети государственных заповедников и улучшению заповедного дела: пост. СМ УССР от 28.01.1972 г. // СП УССР. – 1972. – № 2. – Ст. 11.
3. Об утверждении Типового положения о государственных заповедниках: пост. Госплана СССР и Госкомнауки СССР № 77/106 от 27.04.1981 г. // Бюллетень норм. актов министерств и ведомств СССР. – 1982. – № 12. – Ст. 7.
4. Об утверждении Положения о государственных заповедниках Украинской ССР : пост. СМ УССР от 05.10.1962 г. // СП УССР. – 1962. – № 10. – Ст. 141.
5. Типовое Положение о заповедниках в ведении Наркомпроса // Еженедельник Народного Комиссариата просвещения РСФСР. – 1929. – № 14. – С. 33–37.
6. Про охорону природи Української РСР: Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1960. – № 23. – Ст. 175.
7. Об охране и развитии природных богатств РСФСР: пост. ВЦИК и СНК РСФСР // Охрана природы. – 1930. – № 6. – С. 150–152.

8. Положення про державні заповідники та пам'ятки природи на території УРСР : пост. Ради Міністрів УРСР №1273 від 26.07.1946 р. // Збірник постанов Уряду УРСР. –1946. – №13-14. – Ст. 110.
9. СУ РСФСР. – 1934. – № 15. – Ст. 98.
10. Емельянова В. Г. Охрана заповедников, заказников, памятников природы. – Москва : Юрид. лит., 1975. – 65 с.
11. Бевзенко В. М. Управління природно-заповідним фондом України : (організац.-правові питання) : монографія / В. М. Бевзенко. – Херсон : Айлант, 2005. – 268 с.
12. Васильковский А. П. Перечень участков и отдельных объектов природы, заслуживающих охраны / А. П. Васильковский // Краеведение. – Т. VI. – 1929. – № 6. – С. 362–368.
13. Ковтун О. М. Законодавство України про охорону природно-заповідного фонду: становлення, сучасний стан, проблеми реформування / О. М. Ковтун // Адвокат. – 2008. – № 2. – С. 21–24.
14. Пичета В. И. Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовском государстве / В. И. Пичета. – Москва : изд-во АН СССР, 1958. – 546 с.
15. Підоплічко І. Г. Заповідні скарби / І. Г. Підоплічко, О. К. Ющенко. – Київ, 1976. – 144 с.
16. Перспективная сеть заповедных объектов Украины / Акад. наук УССР, Ин-т ботаники им. Н. Г. Холодного ; под общ. ред. чл.-кор. АН УССР Ю. Р. Шеляга-Сосонко. – Киев : Наук. думка, 1987. – 290 с.
17. Подъяпольский Н. Н. Владимир Ильич Ленин и охрана природы / Н. Н. Подъяпольский // Охрана природы. –1929. – № 2. – С. 36-37.
18. Природа Украинской ССР / Акад. наук УССР ; редкол.: К. М. Сытник (пред.) [и др.]. – Киев : Наук. думка, 1984. – [Т. 4] : Растительный мир / отв. ред. тома Ю. Р. Шеляга-Сосонко. – 1986. – 208 с.
19. Реймерс Н. Ф. Особо охраняемые природные территории / Н. Ф. Реймерс, Ф. Р. Штильмарк. – Москва : МГУ, 1978. – 295 с.
20. Соловьев Д. К. Типы организаций, способствующих охране природы / Д. К. Соловьев. – Петроград, 1918. – 45 с.
21. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса : Юрид. л-ра, 2002–2004.
22. Товкун М. О. Правові засади заповідної справи в Україні / М. О. Товкун // Проблеми законності. – 2008. – Вип. 93. – С. 96–100.
23. Шапошников Л. К. Первые мероприятия Советского государства по охране природы / Л. К. Шапошников, В. А. Борисов // Охрана природы и заповедное дело в СССР. – Москва, 1958. – Вып. 3. – С. 93–98.
24. Штильмарк Ф. Р. Историография российских заповедников (1895–1995) / Ф. Р. Штильмарк. – Москва : Логата, 1996. – 340 с.

References:

1. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 16.06.1992 r. № 2456-XII.(1992). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> [in Ukrainian].
2. O merah po rasshireniju seti gosudarstvennyh zapovednikov i uluchsheniju zapovednogo dela. Post. SM USSR ot 28.01.1972 g. (1972). SP USSR, 2, article 11 [in Russian].
3. Ob utverzhdenii Tipovogo polozhenija o gosudarstvennyh zapovednikah. Post. Gosplana SSSR i Goskomnauki SSSR № 77/106 ot 27.04.1981 g. (1982). Bjul. norm. aktov ministerstv i vedomstv SSSR, 12, article 7 [in Russian].
4. Ob utverzhdenii Polozhenija o gosudarstvennyh zapovednikah Ukrainskoj SSR. Post. SM USSR ot 05.10.1962 g. (1962). SP USSR, 10, article 141 [in Russian].
5. Tipovoe Polozhenie o zapovednikah v vedenii Narkomprosa. (1929). Ezhenedel'nik Narodnogo Komissariata prosveshhenija RSFSR, 14, 33-37 [in Russian].
6. Pro okhoronu pryrody Ukrainskoj RSR: Zakon URSR vid 30.06.1960 r. (1960). Vidomosti Verkhovnoy Rady URSR, 23, article175[in Ukrainian].

7. Postanovlenie VCIK i SNK RSFSR «Ob ohrane i razvitii prirodnyh bagatstv RSFSR». (1930). *Ohrana prirody*, 6, 150-152 [in Russian].
8. Polozhennia pro derzhavni zapovidnyky ta pam'iatky pryrody na terytorii URSS : Post. Rady Ministriv URSS №1273 vid 26.07.1946 r. (1946). *Zbirn. post. Uriadu URSS*, 13-14, article 110 [in Ukrainian].
9. SU RSFSR. 1934, 15, article 98. [in Russian].
10. Emel'janova, V.G. (1975). *Ohrana zapovednikov, zakaznikov, pamjatnikov prirody*. Moscow, Jurid.lit. [in Russian].
11. Bevzenko, V.M. (2005). *Upravlinnia pryrodno-zapovidnym fondom Ukrainy : (orhanizats.-pravovi pytannia)*. Kherson : Ailant [in Ukrainian].
12. Vasil'kovskij, A.P. (1929). *Perechen' uchastkov i ot del'nyh ob'ektov prirody, zasluhivajushchih ohrany*. *Kraevedenie*. Vol. VI, 6, 362–368. [in Russian].
13. Kovtun, O.M. (2008). *Zakonodavstvo Ukrainy pro okhoronu pryrodno-zapovidnoho fondu: stanovlennia, suchasnyi stan, problemy reformuvannia* *Advokat*, 2, 21–24 [in Ukrainian].
14. Picheta, V.I. (1958). *Agrarnaja reforma Sigizmunda-Avgusta v Litovskom gosudarstve*. Moscow : izd-vo AN SSSR [in Russian].
15. Pidoplichko, I.H., Yushchenko, O.K. (1976). *Zapovidni skarby*. Kyiv [in Ukrainian].
16. Sheljag-Sosonko Ju. R. (Ed.) (1987). *Perspektivnaja set'zapovednyh obektov Ukrainy* *Akad. nauk USSR, In-t botaniki im. N. G. Holodnogo*. Kyev : Nauk.dumka [in Russian].
17. Podjapol'skij, N.N. (1929). *Vladimir Il'ich Lenin i ohrana prirody*. *Ohrana prirody*, 2, 36-37 [in Russian].
18. Sytnik, K.M. (Ed.) (1986). *Priroda Ukrainskoj SSR*. *Akad. nauk USSR*; Kiev: Nauk.dumka, 1984. [Vol. 4]. Sheljag-Sosonko Ju. R. (Ed.) *Rastitel'nyj mir* [in Russian].
19. Rejmers, N.F., Shtil'mark, F.R. (1978). *Osobo ohranjaemye prirodnye territorii*. Moscow : MGU [in Russian].
20. Solov'ev, D.K. (1918). *Tipy organizacij, sposobstvujushchih ohrane prirody*. Petrograd [in Russian].
21. Kivalov, S., Muzychenko, P., Pankov, A. (Ed.). (2002–2004). *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho*. (Vols. 1–3). Odesa : Iuryd. l-ra [in Ukrainian].
22. Tovkun, M.O. (2008). *Pravovi zasady zapovidnoi spravy v Ukraini*. *Problemy zakonnosti*. Issue 93, 96-100 [in Ukrainian].
23. Shaposhnikov, L.K., Borisov, V.A. (1958). *Pervye meroprijatija Sovetskogo gosudarstva po ohrane prirody*. *Ohrana prirody i zapovednoe delo v SSSR*. Moscow, issue 3, 93–98 [in Russian].
24. Shtil'mark, F.R. (1996). *Istoriografija rossijskih zapovednikov (1895–1995)*. Moscow: Logata [in Russian].

Holonko R. A., Senior Professor of Ecology and Law Department of Chernivtsi faculty of National technical university «KhPI», researcher of the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University, Chernovtsy.

e-mail: ruslangolyonko@gmail.com ; ORCID 0000-0001-5950-9985

Features of formation and development of legislation on biosphere reserves

The purpose of the article is to study the formation and development of the legal framework for the conservation of nature, in particular features of formation of the legislation on biosphere reserves and their importance in the field of protection and conservation of biodiversity in Ukraine, starting from the IX century up to present time. The study is important to improve the practical relevance of biosphere reserves and to develop ways to implement its functions and objectives.

A long historical process of formation and development of legislation on biosphere reserves should be divided into two chronological periods. The first one includes the development of legislation on the protection of valuable natural objects and territories and the scientific work performed in the period of feudal, early capitalist development and the beginning of the soviet period (from the ninth century till the

50-ies of the XX century); the second period refers to the end of the soviet period and modern stage of development of the legislation concerning biosphere reserves (from 50-ies of the XX century till the modern times). This periodization is due to the fact that the biosphere reserve as a separate special category of protected areas appears only in the second half of the twentieth century.

The concept of biosphere reserve was introduced in 1971 by the intergovernmental scientific program of UNESCO «Man and biosphere» (MAB), whose mission from the very beginning of the transaction was to create a scientific basis to improve the interaction between man and environment. The program was perceived by the Ukrainian SSR and was further developed in Ukraine.

Only with the adoption on June 16 1992 of law of Ukraine «On nature reserve fund of Ukraine», which defined the biosphere reserve as an environmental research institution of international significance with its own task, the biosphere status was enshrined at the legislative level for the biosphere reserves which are already functioning in Ukraine. Therefore, biosphere reserves than other categories of natural reserve fund is a new separate form of protection of unique landscapes, considering that it is necessary the further study of the peculiarities of their functioning, the study of foreign experience of legal regulation of biosphere reserves and the development of ways of development of national legislation in relation to the objects of natural reserve fund.

Keywords: biosphere reserve; nature conservation; nature protection; nature reserve fund.

Надійшла до редколегії 30.08.2016 р.